

Kansainvälistymisen merkkejä

Merkkejä maailmalla

Markku Kiviniemi

Kansainvälistyminen on 1990-luvun läpikäyvä trendi, joka nykyään muistetaan mainita yhteiskunnan eri muutosprosessien yhteydessä. Kansainvälistyminen koskettaa yhteiskunnan kaikkia sektoreita, eri alojen organisaatioita ja myös kansalaisia. Se kattaa sekä globaalista kansainvälistymistä että regionaalista kansainvälistymistä. Monessa tapauksessa kansainvälistymisen tarkempi sisältö jää kuitenkin pohtimatta. Myöskin tutkimuksessa kansainvälistymisen reaaliset prosessit ovat melko vähän analysoituja. Esimerkkinä tehdystä tutkimuksesta julkisen hallinnon piirissä voidaan mainita Mika Mälkösen ja Matti Niemien raportti (1992), jossa on kerätty aineistoa ministeriöiden ulkomaisten virkamattojen määrän kehityksestä. Karkeasti ministeriöiden ulkomaiset virkamatto kaksinkertaistuivat vuodesta 1973 vuoteen 1985 ja kaksinkertaistuivat jälleen 1990-luvun alkuun tultaessa (Mälkönen ja Niemi, 1992, 5–6).

Kansainvälistymisessä voidaan sisällöllisesti erottaa esimerkiksi (1) kansainvälisen vuorovaikutuksen lisääntyminen ihmisten ja ryhmien välisenä kanssakäymisenä, (2) aineellisen vaihdannan lisääntyminen kaupan ja kuljetusten muodossa, (3) rahan ja pääomien kasvava liikkuvuus, ja myös (4) ajattelutapojen, mielikuvien ja ylipäänsä tajuntaan vaikuttavien ja kulttuuristen virikkeiden kansainvälinen siirtyminen. Nämä kansainvälistymisen »kanavat» kietoutuvat toisiinsa ja muodostavat yhdessä vaikutusten ja vaikuttamisen rintaman. Kansainvälistymisen välittömät ja välilliset vaikutukset ovat moninaisia ja kehittyvät monien erilaisten prosessien yhteisvaikutuksena (vrt. Niemi, Rajala ja Sinikallio, 1987, 12).

Kansainvälistymistä on tarpeen katsoa eri tasoilta: kansalliselta, alueelliselta ja paikalliselta, mutta myös eri sektoreiden ja ihmisryhmien kannalta. Kansainvälistymisen vaikutukset eivät ole homogeenisia, vaan ne voivat olla spesifejä, jopa vastakkaisia eri ryhmien kannalta. Kysymys ei kuitenkaan ole vain vaikutuksista, joita eri tahot ottavat vastaan, vaan myös suhtautumisesta li-

sääntyvään kansainvälistymiseen. Nähdäänkö kansainvälistyminen »päälle tulevana» uhkatekijänä vai uusien mahdollisuuksien avaajana? Millä tavoin uhkat ja mahdollisuudet kombinoituvat eri ryhmien kohdalla? Asiaa voidaan katsoa konkreettisemmin esimerkiksi resurssien näkökulmasta. Uhka tarkoittaa tällöin, että kansainvälistyminen vähentää jollakin tavalla resursseja. Mahdollisuus tarkoittaa, että kansainvälistyminen lisää jollakin tavalla resursseja.

Kansainvälistymisen sisältämien mahdollisuuksien analyysi voidaan suunnata siihen, millä tavoin kansainvälistymisestä tulee uusi voimavara, uusien resurssien potentiaalinen lähde. Tämä sisältää sen strategisen ajatuksen, että yksikkö (kansakunta, alue, paikallisyhteisö, sektori, organisaatio tai ryhmä) analysoi omaa suhdettaan ja asemaansa kansainvälistymisessä. Keskeisenä pontimina voi olla, että oma identiteetti, osaaminen ja valmiudet nähdään kehittyvänä voimavarana, joka voi kehittyä nimenomaan kansainvälistymisen kontekstissa. Toisin sanoen: jotta kansainvälistymisestä tulee positiivinen voimavara, on kehitettävä valmiuksia kansainvälistymiseen. Kansainvälistyminen kasvaa resurssina, kun valmius kansainvälisyyteen kehittyy.

Mitä ovat valmiudet kansainvälistymiseen? Mitkä ovat kansainvälistymisen osaamisalueet? Kuinka pitkälle näitä voidaan määritellä yleisellä (esim. kansallisella) tasolla? Kysymykset ovat strategisesti tärkeitä, mutta niitä ei ole kovin paljon tutkittu. Tuntuma kansainvälistymisen valmiuksiin on muotoutunut lähinnä käytännön kokemusten kautta.

Käytännön kokemukset saattavat usein tiivistää kansainvälisyysosaamisen yksilötasolla kahteen keskeiseen alueeseen: kielitaito ja korkeatasoinen substanssiosaaminen. Näiden tarkempi sisältö vaihtelee tehtävän mukaan. Näitä »instrumentaalisia» osaamisalueita käytetään myös usein rekrytoinnin perusteina kansainväliisiin tehtäviin. Täydentävänä alueena mainitaan kenties usein hieman epämääräisemmällä tasol-

la kansainvälinen kokemus ja suuntautuminen tai kulttuurin tuntemus.

Kulttuurinen näkökulma kansainvälisyyteen antaa monipuolisen tarkastelupohjan myös »kansainvälisyysosaamiselle». Voidaan lähteä siitä, että kansainvälisyydessä on kyse erilaisista kansallisista tai muista kulttuuriviyöhykkeistä tulevien ihmisten kohtaamisesta. Miten viestintä ihmisten välillä rakentuu esimerkiksi monikansallisissa kokouksissa? Mitä on kommunikatiivinen kompetenssi kulttuurien välillä? Voidaan ajatella, että monilla aloilla, joilla kansainvälisyys on vanhaa perua, on kehittynyt niiden oma professionaalinen kulttuuri, joka toimii osaksi myös kansainvälisyyden väylänä. Korkeasti koulutetut ammatitahan ovat luonteeltaan jokseenkin kansainvälisiä. Spesialisti voi kokea suurempaa henkistä läheisyyttä toisen maan kollegan kuin oman maan maallikon kanssa. Oma erityinen esimerkkinsä on institutionalisoitunut diplomaattikulttuuri, jonka »funktiona» on luoda oma kansainvälisen vuorovaikutuksen »maailmansa».

Kulttuurit käsitetään usein monikerroksisiksi; erotetaan esimerkiksi näkyvä ja näkymätön taso. Kansainvälinen viestintä pitäytyy enimmältään »pintatasoon», näkyvään, jossa kieli ja käyttäytyminen »ovat pelissä». Syvempi ja kestävämpi vuorovaikutus johtaa kuitenkin myös näkymättömämpien tasojen kohtaamiseen ihmisten toiminnassa. Säännöt, normit ja tavat sekä arvostukset ja uskomukset kohtaavat tällöin toisensa. Osaamisalueena katsottuna »kulttuurin tuntemus» on siis monikerroksinen ilmiö. On myös eri asia omaksua kulttuuria omakseen kuin oppia tuntemaan kulttuuria omaksumatta sitä.

Kansainvälisyysosaaminen sisältää myös tietoa kansainvälisyydestä. Kansainvälisyyttä voi oppia tietopuolisesti myös niiden erityisten järjestelmien ja aihepiirien kautta, joissa kansainvälisyys toteutuu. Tämä viittaa kansainvälisten organisaatioiden, kansainvälisen talouden, kansainvälisen oikeuden ja kansainvälisen politiikan tuntemukseen. On selvää, että kansainvälisyystieto on jokseenkin pirstoutunutta ja erityisaloihin, kuten oikeuteen ja talouteen, jakautunutta. Pirstoutuneisuuden rinnalla onkin tarve kehittää yleistä kansainvälisyystietoa. Ilmiön tietopuolinen jäsentäminen auttaa huomattavasti jäsentämään siihen liittyviä kokemuksia. Sanotaan, että Immanuel Kant pystyi esittämään Lontoon kaupungin paljon seikkaperäisemmin, jäsentyneemmin ja kootummalla tavalla kuin keskimääräinen Lontoon asukas, vaikka hän ei koskaan ollut käynyt Lontoossa.

Kootusti voidaan esittää käytännön kokemus-

ten pohjalta syntyvä oletamus, että työorganisaatioissa tarvittava kansainvälisyysosaaminen pitää sisällään keskeisinä alueina:

- kieli- ja kommunikaatiotaidot
- tehtäväkohtaisen substanssiosaamisen
- yleisen kansainvälisyystietouden, mihin kuuluu kulttuurien tuntemus

Organisaatioiden kansainvälistyessä niiden osaamiskomponentteja joudutaan pohtimaan kansainvälistymisstrategioiden avulla. Strategiasa on tarpeen saada pitkäjänteiset eväät toiminnan, rakenteiden, voimavarojen ja organisaatiokulttuurin kansainvälistymiselle. Pekka Turunen (1988) on tutkinut näitä muutosprosesseja oppimisen ja kehittämisen näkökulmasta. Käytännössä joudutaan jatkuvasti palaamaan kansainvälisyysosaamisen sisältöalueisiin ja niiden konkretisointiin.

MERKKEJÄ YLIOPISTOISSA JA KORKEAKOULUISSA

Yliopistoilla ja korkeakouluilla on keskeinen rooli kansallisen kansainvälisyysosaamisen kehittämisessä. Yliopistot ovat pitkässä historiallisessa perspektiivissä olleet eurooppalaisen kansainvälisyyden merkittävä lähde. Nimi »universitas» viittaa sinänsä kansojen rajat ylittävään avoimeen tiedeyhteisöön. Tieteellä oli pitkään myös oma yhteinen kielensä, latina. Kansallisvaltioiden nousu siirsi myös yliopistoja enemmän kansallisten laitosten suuntaan poistamatta kuitenkaan niiden kansainvälistä luonnetta. »Uusi kansainvälisyys» merkitsee 1990-luvulla yliopistojen ja korkeakoulujen kansainvälisyyskoulutuksen ja muiden kansainvälisyyden tukitoimien aktivoitumista ja vahvistamista.

Yliopistojen ja korkeakoulujen perinteisiä kansainvälisyyden muotoja ovat tutkija- ja opettajavaihto, opiskelijavaihto, kansainväliset tutkimushankkeet sekä kansainvälinen kokoustoiminta ja muu toedonvaihto. Kaikki nämä toimintamuodot ovat olleet kasvavia lisääntyvän kansainvälisyyden aikana. Tiedonvaihdon alueella ATK ja tietoverkot ovat luoneet aivan uusia nopeasti kehittyviä kansainvälisyyden muotoja.

Mitä yliopistot ja korkeakoulut tekevät kansainvälisyyden »perustasolla», kansainvälisyyden oppimisessa ja kansainvälisyyskoulutuksessa? Kokoavaa selvitystietoa ei ole käytettävissä. Näkyviä tehostumisen merkkejä ovat kielikoulutuksen laajeneminen ja monipuolistuminen sekä opiskelijavaihdon lisääntyminen ja siitä saadut

positiiviset kokemukset. Kansainvälisyys esiintyy luonnollisesti kunkin tieteenalan »sisäänrakennettuna» tekijänä eri tiedonalojen kehityskuvassa, oppimateriaaleissa ja tiedon avoimuudessa. Mielenkiintoinen kysymys on, missä määrin yliopistoissa ja korkeakouluissa on koottu poikittain eri tiedonalojen kansainvälisyysainesta yhteen.

Yhtenä esimerkkinä uudesta »kootusta» kansainvälisyyskoulutuksesta on Helsingin yliopiston valtiotieteellisen tiedekunnan kansainvälisten tehtävien opintokokonaisuus. Opintokokonaisuuden tarkoituksena on lisätä ja kehittää opiskelijoiden valmiuksia kansainvälisiin tehtäviin. Kokonaisuuteen sisältyvä koulutusohjelma on luonteeltaan monitieteellinen ja sen laajuus on 35 opintoviikkoa. Opintokokonaisuus on tarkoitettu suoritettavaksi tiiviissä tahdissa yhden opintovuoden aikana, ja siihen valitaan opiskelijat valtiotieteellisen tiedekunnan sisäisellä haulla. Vuoden 1995 alusta opintokokonaisuutta on ollut suorittamassa 29 opiskelijaa valtiotieteellisen tiedekunnan eri opiaineista.

Ajateltaessa, että substanssiosaaminen kehittyy pääaineen ja siihen liittyvän työkokemuksen varassa, kansainvälisten tehtävien opintokokonaisuuden rooli rinnastuu sivuaineopintoihin. Opintokokonaisuuden erityiseksi tehtäväksi tulee kieli- ja kommunikaatiotaitojen sekä yleisen kansainvälisyystietouden opiskelu.

Opintokokonaisuuteen kuuluu 10 opintoviikkoa vieraiden kielten opintoja. Pakollisia kielten opintoja on englannissa ja ranskassa ja valinnaisia saksassa, venäjässä ja espanjassa. Kieliopintoihin kuuluu myös kokous- ja neuvottelutaitojen opiskelu. Kansainvälisiin kommunikaatiotaitoihin kuuluu yhä selvemmin myös kansainvälisten tietoverkkojen ja tietopalveluiden tuntemus ja käyttövalmius. Opintokokonaisuuteen sisältyy 4 opintoviikkoa ATK-opintoja, jotka painottuvat juuri kansainvälisiin tietojärjestelmiin. Opintokokonaisuuteen sisältyvä Eurooppaseminaari toteutetaan myös virtuaaliseminaarina Internetissä.

»Yleinen kansainvälisyystietous» ei ole selvärajainen eikä kiteytynyt tiedonala, vaan sille on tarpeen kehittää sisältöjä. Lisäksi se on yksityiskohdissaan nopeasti muuttuvaa. Kansainvälisten tehtävien opintokokonaisuudessa yleistä kansainvälisyystietoutta edustavat opinnot seuraavilla aloilla: kansainväliset organisaatiot, kansainvälinen oikeus, kansainvälinen talous, kansainväliset neuvottelut ja diplomatia sekä kulttuurien välinen kanssakäyminen. Yleisesti voidaan sanoa, että kansainvälisyysosaamiseen kuuluu välttämättä nykyaikana etabloituneiden kansainvälisten järjestelmien tuntemus. Kansainväliset järjes-

telmät ja organisoitumisen muodot ovat sekä instrumentteja, areenoita että toimivia aktoreita (vrt. Archer, 1994, 9), joissa kansainvälinen vuorovaikutus erityisesti tiivistyy ja joissa ryhmät ja yksilöt voivat toimia ja vaikuttaa.

Kaikki opintokokonaisuuden opiskelijat osallistuvat Eurooppaseminaariin, jossa tehdään harjoitustyöt yhteistyössä ATK- ja kieliopetuksen kanssa. Lisäksi on valinnaisia syventäviä opintoja joko Eurooppaa, Suomen lähialueita tai globaali- ja kehitysyhteistyökysymyksiä koskien. Kansainvälistyminen ei ole vain eurooppalaistumista, joka on laajasti tarkasteltuna regionalisoitumisen muoto, vaan myös globalisoitumista, maailmanlaajuisista vuorovaikutuksen ja vaihdon kehittymistä. Tämä on myös yksi yliopistoissa ja korkeakouluissa tapahtuvan kansainvälisyyskoulutuksen lähtökohtia.

Voidaanko ajatella, että kansainvälisyysosaamisen määrä ja laatu, toisin sanoen kehittynyt kieli- ja kommunikaatiotaito, substanssiosaaminen ja kansainvälisyystietous, sellaisenaan indikoivat ihmisen kansainvälistymistä? Olen taipuvainen ajattelemaan, että niin osuvan tuntuista kuin nämä indikaattorit ovatkin, puuttuu vielä jokin integroiva tekijä. Voidaan puhua »kansainvälisestä mielenlaadusta» tai »kansainvälisesti orientoituvasta ihmistyyppistä» (Listo-Alén, 1993, 173). Tämän mielenlaadun piirteitä ovat kulttuurinen sopeutuvaisuus, muutos- ja oppimisalttius sekä oman identiteetin avoimuus ja kyky näkökulmien vaihtamiseen. Voidaan puhua myös »henkisestä liikkuvuudesta», jossa osaaminen ei ole pysähtynyt, vaan jatkuvasti uudistuvaa. Jo sosiologian klassikko Robert Merton tunnisti paikallisesti orientoituvan ja kosmopoliittisesti orientoituvan ihmistyyppin (Merton, 1957, 387–420). Tyypillistä on, että kosmopoliittisesti orientoituvat ovat koulutetumpia kuin paikallisesti orientoituvat. Kyse ei kuitenkaan ole pelkästään koulutuksesta. Vaikutelmani on, että nykyopiskelijat ovat enemmän kansainvälisesti suuntautuvia kuin monien menneiden vuosikymmenien opiskelijat. Tämä ei ole yksinomaan koulutuksen eikä yliopistojen ja korkeakoulujen toiminnan tulos. Esimerkiksi musiikki, elokuva, kuvataiteet ja myös joukkotiedotus ovat »suuria kansainvälistäjiä». Kyseessä on laaja kulttuurinen kehityskulku, jossa yliopistojen ja korkeakoulujen on oltava mukana.

LÄHTEET

- Archer, Clive. Organizing Europe. The institutions of integration. Edward Arnold, London 1994.
Listo-Alén, Heidi. Kulttuurista oppiminen ja kansainvä-

- lisempi orientoituminen. Isäntämaan opiskelijoiden mahdollisuuksia hyötyä kansainvälisestä opiskelijavaihdosta, teoksessa Kulttuurien kohtaaminen. Näkökulmia kulttuurienväliseen kanssakäymiseen, toim. Jaakko Lehtonen. Jyväskylän yliopisto, Viestintätieteiden laitos, Jyväskylä 1993.
- Merton, Robert. *Social Theory and Social Structure*. The Free Press, Glencoe, 1957.
- Mälkönen, Mika ja Niemi, Matti. Ministeriöiden kansainväliset suhteet 1973, 1985 ja 1990: tutkimusaineistojen analyyseja ja vertailua. Valtionhallinnon kehittämiskeskus, Helsinki 1992 (moniste).
- Niemi, Matti, Rajala, Seija ja Sinikallio, Pirjo. Virkaura ja kansainväliset tehtävät. Tutkimus ammattiministeriöiden kansainvälistymisestä. Valtionhallinnon kehittämiskeskus, Opetusmoniste 4, Helsinki 1987.
- Turunen, Pekka. *Kansainvälistyä ja kansainvälistää. Yrityksen kansainvälistymisen oppimis- ja kehittämisprosessin käsiteanalyttinen ja empiirinen tarkastelu*. Innovuo Oy, Espoo 1988.